

УДК 130.2:316+140.8(477)

DOI 10.35423/2078-8142.2021.2.2.6

А. А. Гоцалюк,
докторка філософських наук,
професорка кафедри івент-менеджменту
та індустрії дозвілля
Київського національного університету культури і мистецтв
м. Київ, Україна
e-mail: goz_pravo@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2120-3232>

УКРАЇНСЬКЕ ДЕКОРАТИВНЕ УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО – НАБУТОК ДУХОВНОЇ СПАДЩИНИ ЕТНОСУ

Проблематика впливу інновацій на розвиток декоративного ужиткового мистецтва є дискусійною та потребує глибоких професійних досліджень, оскільки пов'язана з технологічним поступом людства. Українське декоративне ужиткове мистецтво є тим виразником, що формує самобутність нашої нації. Інноваційний поступ кваліфікується як явище небезпечне. Особлива його небезпечність виявляється у трансформації ужиткового декоративного простору українців. Зручність сучасних інноваційних технологічних рішень віддаляє від традиційного спадкового укладу та швидко впливає на людину, формуючи нові цінності та будуючи людину як відірвану від традицій особистість. Така особистість основними цінностями для себе сприймає зручність, технологічність, мобільність простору. Досліджено, що глобалізація породжує неоднозначні процеси: підштовхуючи українське мистецтво та мистецтво інших європейських країн до національної ідентифікації, спрямовуючи до пошуків архетипів своєї культури, повертаючи до національної культурної спадщини. Важливими рисами сучасного декоративного ужиткового мистецтва є простота та мобільність, оптимальність використання простору і водночас

створення затишку. Зроблено висновок, що бачення неотрадиціоналізму позначилися на створенні речей декоративного ужиткового мистецтва, які втілюються завдяки різноманіттю художніх стилів та напрямків, коли вживаються сучасні технології та матеріали. Етнокультурна еволюція в дизайні інтер'єру й побутових речей вплинула на формування художніх стилів, рухів та є суголоною з процесами інновацій в технологічній сфері. Сучасному декоративному ужитковому мистецтву притаманне поєднання сучасних інноваційних тенденцій з традиційними підходами.

Ключові слова: *декоративне ужиткове мистецтво, самобутність нації, стиль, інноваційний поступ, етнокультурна еволюція, неотрадиціоналізм.*

Сучасний світ пропонує якнайсприятливіші умови для вільного синтезу і плідної трансформації соціокультурних систем. Продукування нового, творчого, яскравого, не схожого у своїй концептуальній глибині, стало відмінною рисою сьогодення та набуло практичного втілення в окремих видах професійної діяльності. Цінність культурного оновлення для певного історичного проміжку часу полягає у перевазі новаторського перед традиційним. Водночас для онтологічного аспекту статусного оновлення цінностей сучасність формується під впливом, насамперед, явищ духовного порядку, феноменів нематеріального характеру. Проте для постмодерної психології межа, відмінність між новими та старими традиціями перетворюється на абсолютизовану, не залежну від зміни низки онтологічних концептів, що позначають традиції та інновації. У ситуації радикального плюралізму втрачається розуміння міри культури, проте загострюється почуття міфу. Із виникненням і утвердженням у середовищі культури «позамистецьких» феноменів оновлюється рефлексійність культурного простору ХХ ст. Підтримуючи стабільність і сталість механізмів суспільного регулювання, надбання культури народу виконують важливу функцію трансформації елементів, з яких складається культурна спадщина. Це формує наступність цінностей, які передаються від покоління до покоління й залишаються незмінними протягом тривалого часу. Українське декоративне ужиткове мистецтво є також тим ви-
90

разником, що формує самобутність нашої нації. Інноваційний поступ кваліфікується як явище небезпечне. Особлива його небезпечність виявляється у трансформації ужиткового декоративного простору українців. Зручність сучасних інноваційних технологічних рішень віддаляє від традиційного спадкового укладу та швидко впливає на людину, формуючи нові цінності та будуючи людину як відірвану від традицій особистість. Така особистість основними цінністями для себе сприймає зручність, технологічність, мобільність простору та операбельність.

Метою цієї статті є визначення декоративного ужиткового мистецтва як набутку духовної спадщини етносу. Зокрема, слід враховувати вплив на культурний простір українців інноваційних технологій та співвідношення традицій та інновацій у сучасному стрімкому світі.

Питання декоративного ужиткового мистецтва вивчали у своїх працях О. О. Бабенко, Т. В. Батієвська, А. Є. Чернощоків [3], А. В. Кашуба, І. В. Савчук [6], Н. О. Левченко [2], Л. В. Оршанський [7], А. Ю. Цина [10] та ін. Однак окрема проблематика впливу інновацій на розвиток декоративного ужиткового мистецтва залишається дискусійною та потребує глибоких професійних досліджень, оскільки пов'язана з технологічним поступом людства.

Тенденції в дизайні одягу, інтер'єру та побутових речей змінюються в наш час значно швидше, ніж раніше. Сучасний дизайн декоративно-прикладної продукції позначений широким діапазоном технологій і матеріалів, стилів і напрямів. Процес поступової їх еволюції є закономірним у контексті з новітніми технологічними процесами та намаганням подолати суперечності предметно-просторового середовища між прагненням його уніфікувати до його індивідуалізації зі збереженням тенденційності неотрадиціоналізму.

Сучасному декоративно-прикладному мистецтву внутрішньо притаманно новаторське формотворення й поширення творчої індивідуалізації. Процес збереження традицій у сучасному українському декоративно-прикладному мистецтві вбачається в органічному поєднанні новаторського формотворення й використанні найсу-

часніших технологій з вічно живими казково-міфологічними мотивами й уявленнями східних слов'ян про космос та рідну природу, які сповнені глибоким сакральним змістом, на жаль, нині уже втраченим [1, с. 14]. Як слушно зазначила Н. О. Левченко: «Формування принципів авангарду, полікультуралізм у просторі постмодерної неотрадиціоналістичної парадигми змінює онтологічний підхід до трактування особистих досягнень художнього плану, чуттєвих зсувів, морального аспекту буття» [2, с. 1]. Твори декоративно-ужиткового мистецтва задовольняють як матеріальні, так і духовні потреби людини, не лише відображають, а й перетворюють за законами краси специфічною художньою мовою навколишню дійсність. Унікальність, самобутність народного мистецтва робить його притягальним й естетично, й морально. Вивчаючи прийоми розпису, ткацтва, кераміки тощо сучасний молодий митець досягає як національне розуміння краси, так і загальнолюдські принципи «прекрасного» [3, с. 266–267].

Вивчення сучасних характеристик етнодизайну є актуальним з огляду на глобалізаційні тенденції, які відбуваються в Україні. Об'єкт етнодизайну становить поєднання сучасних художніх технологій та етнокультурних традицій регіону. Декоративно-прикладне мистецтво стало тим індикатором економічної та промислової політики держави, за яким світ визначає рівень нашого розвитку або кризи, оскільки за організаційними процесами стоять твори, тобто реальні вироби, що позиціонують нас як націю [1, с. 170].

Водночас підкреслимо, що як метод і спосіб суспільної регуляції традиції залишаються незмінними тільки у порівняно простих і відокремлених спільнотах, де сфери матеріального і духовного майже невіддільні. Справді, у таких спільнотах посилення на те, що «так робили наші предки», спрацьовує як оптимальний аргумент на захист традицій. Будучи механізмом передавання культурних надбань між поколіннями в часі та просторі, традиція забезпечує поступову дифузії, щось на зразок соціального та географічного перерозподілу певних елементів культури. При цьому різні прошарки суспільства можуть поставати як джерелами традицій,

так і їх споживачами – реципієнтами. Це питання досить детально вивчене соціальною антропологією, зокрема в тому, що стосується акультураційних механізмів, процесів і засобів. Декоративно-ужиткове мистецтво як різновид художньої діяльності кожної історичної епохи відповідало загальній спрямованості інших видів мистецтва, його художні стилі змінювалися разом зі стилями в архітектурі, живопису, скульптурі та ін. У Західній Європі воно особливо актуалізувалося в епоху Відродження, у часи готики та бароко. У XIX ст. тенденції еклектизму, властиві художній культурі, проявилися й у декоративно-прикладному мистецтві. У другій половині цього самого століття, паралельно з існуванням виробів народної творчості, виготовлення декоративно-прикладних предметів спрямування переходить на промислову основу, відтак утворюється галузь художньої промисловості [5]. Більш за все естетичний смак зберігся в народному декоративно-ужитковому мистецтві, в існуючих на сьогодні художніх промислах простежуються традиції народних умільців багатьох поколінь [6, с. 20].

Загалом, декоративно-ужиткове мистецтво може бути розглянуто в двох значеннях: 1) вид художньо-трудової діяльності з виготовлення і художнього оздоблення ручним чи частково машинним способом побутових речей, що мають не лише утилітарне, а й, передусім, естетичне призначення, слугують і для практичних цілей, і для прикрашання життя людей; 2) результат творчої праці людини, втілений у довершеному художньому творі [7, с. 98]. Однак, якщо йдеться про предмети декоративно-ужиткового мистецтва, то при визначенні виробничого, художньо-естетичного, функціонального аспектів тощо, у процесі проведенні експертизи чільне місце посідає історична складова (походження, унікальність, періодизація та ін.), яка системно увиразнює окреслює значення пам'ятки для історико-культурного розвитку країни.

Процес збереження традицій у сучасному українському декоративно-ужитковому мистецтві вбачається в органічному поєднанні новаторського формотворення й використанні найсучасніших технологій з вічно живими казково-міфологічними мотивами й уявленнями східних слов'ян про космос та рідну природу, які

сповнені глибоким сакральним змістом [8, с. 1].

Глобалізація породжує неоднозначні процеси: підштовхуючи українське мистецтво та мистецтво інших європейських країн до національної ідентифікації, спрямовуючи до пошуків архетипів своєї культури, повертаючи до національної культурної спадщини. Безперечно, символи давнього світу, епохи середніх віків, романтизму, символізму мали відмінності, бо кожна епоха творила своє уявлення про таку складну форму освоєння світу. Водночас, науковці акцентують: «Культурний космополітизм нищить національну індивідуальність. Спілкування з народною культурою й декоративно-ужитковим мистецтвом як одним із значних її проявів допомагають молодій людині формувати свій внутрішній світ, переборюючи духовний вакуум, що супроводжує зміну соціальних формацій» [3, с. 268]. Різні інтерпретації – це найважливіший інструментарій моделювання образів дійсності, справжній «інвентар» культури людства, який допомагає уявити те, що недоступне реальному відображенню.

Тому варто виокремити ще одну ознаку, притаманну сучасній культурі – це саморегулювання, зокрема у декоративно-ужитковому мистецтві, та самоорганізацію автора. «Саморегулювання... добровільне здійснення заходів суб'єктами з метою організації та впорядкування суспільних відносин у певній сфері» [9, с. 29]. Кожний народ упродовж своєї історії накопичує ідеї, традиції, які передає у спадок наступним поколінням. Тривалий час він формує базову структуру уявлень про світ, що відображаються передусім у міфології. Саме вона є органічним поєднанням історичної правди і вигадки. Це підвалини, на яких базується розуміння мистецтва і літератури, етнонаціональна їх своєрідність.

Популярність українського народного мистецтва і професійного декоративно-прикладного мистецтва в нашій країні та за її межами є по суті визнанням його здобутків. У предковічних образах цього мистецтва, його зручних для побуту формах й динамічних мотивах орнаменту сконцентровано символіку рідної природи, складні перипетії історичної долі, доброта й щедрість душі української людини. На думку А. Ю. Цини: «Декоративно-ужиткове

мистецтво несе в собі й виражає ідеал емоційно й інтелектуально насиченого повсякденного людського життя. Розкриваючи образи сучасності в самих узагальнених формах, що піднімаються до значення знака, символу, воно відображає соціальну дійсність, її ідейний і моральний зміст» [10, с. 155].

Декоративне ужиткове мистецтво безпосередньо входить у сферу матеріальної і духовної культури народу. У цьому сенсі становлять інтерес думки дослідників про аспекти умовного розмежування матеріальної і духовної культури, спеціальне виділення художньої культури на тій основі, що в останній відбувається процес злиття матеріальної, реальної форми і духовного змісту. Килими, кераміка, одяг, тканини, вишивка та ін. є результатом як духовної, так і практичної діяльності людей. Народне декоративно-ужиткове мистецтво характеризується такими рисами, як декоративність, конструктивність та орнаментальність, має різнотипну структуру і містить спадщину багатьох поколінь ремісників (вишивання, різьбярство, гончарство, ткацтво тощо). Природно, що найкращі їх зразки стали свідченням витонченості народного смаку [11, с. 93].

Сучасні художники з професійної декоративної майстерності в найрізноманітніших мистецьких жанрах і техніках використовують різноманітні матеріали в контексті сюжетного, образно-пластичного композиційного рішення. Послугуючись однаковими символами, індивідуально кожен митець надає їм своє, часто густо неспоріднене, смислове значення. Це робить символіку декоративного мистецтва доволі строкатою та суперечливою.

Реалізації художньо-естетичних потреб українців успішно сприяє діяльність дизайнерів на ниві декоративно-прикладної майстерності, поглибленій у народно-етнографічні джерела. Власне етнодизайн існував завжди, адже творча діяльність народних майстрів та професійних художників має в собі національні риси. Тому нині існує стійка зацікавленість тими видами прикладного мистецтва, які спрямовані на створення досконалих естетичних практичних об'єктів матеріального середовища. Значною мірою ця зацікавленість стосується дизайну, об'єкти якого включають у себе сукупність естетичних, функціональних, ергономічних технологіч-

них властивостей. Килими, кераміка, одяг, тканини, вишивка та ін. є результатом як духовної, так і практичної діяльності людей. Збереження традиційних підходів до декоративно-прикладної майстерності є важливим питанням удосконалення, збагачення новими ідеями, ціннісного зростання у художньо-культурному та практичному вимірах. Культурна спадщина декоративноприкладного мистецтва базується на загальноукраїнських національних традиціях, які передаються з покоління в покоління, збагачуючись змістовно і духовно [1, с. 11]. Також слід відзначити, за влучними висловами Р. Д. Михайлова і Ю. О. Плисюк: «Звернення до художньої та матеріальної культури України як основи стилізації етнодизайну в інтер'єрі є основою національної ідентичності в сучасній архітектурі та архітектурному середовищі, своєрідною гарантією збереження її етнокультурної самобутності як основи національної ідентичності в сучасній архітектурі та архітектурному середовищі».

Важливими рисами сучасного декоративного ужиткового мистецтва є простота та мобільність, оптимальність використання простору і водночас створення затишку. Так, В. О. Тімохін, Н. М. Шебек, Т. В. Малік зауважують: «Перспективні розробки з дизайнерського та архітектурного проектування тяжіють до створення мобільного предметно-просторового середовища, відповідного до змін у реальному побуті людини» [13, с. 132].

Протягом останніх десятиліть традиційне прикладне мистецтво перебувало у кризовому стані. На нашу думку, становлення етнодизайну як нової поліфункціональної галузі гуманітарної теорії і практики потребує передачу молодим художникам знань, навичок, вироблених цілими поколіннями народних майстрів, кваліфікованої підготовки їх у вищих мистецьких навчальних закладах із застосуванням новітніх освітньо-виховних методик і технологій. На думку, А. Ю. Цини, «в декоративному ужитковому мистецтві виявляються загальні закономірності естетичних відносин, що характерні для мистецтва. Вони стосуються не стільки проблем правдивості й народності художніх образів, виразності властивостей матеріалу й композиції, скільки проблем краси» [10, с. 157]. Така динаміка бачення, різноманітність втілення пов'язана з творчою ін-

дивідуалізацією митця, його самобутністю та саморегуляцією.

Бачення неотрадиціоналізму позначилися на створенні речей декоративного ужиткового мистецтва, які втілюються завдяки різноманіттю художніх стилів та напрямків, коли вживаються сучасні технології та матеріали. Етнокультурна еволюція в дизайні інтер'єру й побутових речей вплинула на формування художніх стилів, рухів та є суголосною з процесами інновацій у технологічній сфері. Сучасному декоративному ужитковому мистецтву притаманне поєднання сучасних інноваційних тенденцій з традиційними підходами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гоцалюк А. А. Збереження традицій у сучасному українському декоративно-прикладному мистецтві. *Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство*. 2018. Вип. 2. С. 9–14.
2. Левченко Н. О. Образні трансформації в художній культурі ХХ століття: естетичний аналіз : дис. ... канд. філос. Наук : 09.00.08 / Інститут філософії імені Г. С. Сковороди Національної Академії Наук України. Київ, 1999. 158 с.
3. Українське декоративно-ужиткове мистецтво / А. Є. Чернощоків, О. О. Бабенко, Т. В. Батієвська та ін. Полтава, 2019. 270 с.
4. Гоцалюк А. Етнодизайн у декоративно-прикладному мистецтві кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Українознавство*. 2020. № 1(74). С. 169–179.
5. Златанов З. Історія розвитку декоративно-ужиткового мистецтва в Україні. Наукова атрибуція творів мистецтва, експертиза та оцінка культурних цінностей : матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, 24–25 жовтня 2019 р. К. : НАКККиМ; Асоціація мистецтвознавців, експертів, оцінювачів та реставраторів, 2019. С. 43–47.
6. Савчук І. В., Кашуба А. В. Декоративно-ужиткове мистецтво як чинник формування естетичних смаків сучасної молоді. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія: педагогіка. 2007. № 8. С. 19–25.
7. Оршанський Л. В. Традиційний український орнамент. Методика навчання : навч.-метод. посіб. Дрогобич : РВВ ДДПУ, 2008. 200 с.

8. Гоцалюк А. А. Соціально-філософські аспекти неотрадиціоналізму в Україні: автореф дис. ...докт. філософ. наук 09.00.03. Київ, 2016. 36 с.

9. Гончаренко О. М. Конституційні засади саморегулювання господарської діяльності. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 1(84). С. 28–36.

10. Цина А. Ю. Декоративно-ужиткове мистецтво як символічний світ народної творчості. Народне мистецтво Бойківщини: історія та сучасність» (до 164-ї річниці від дня народження Івана Франка, до 87-ї річниці від дня народження заслуженого майстра народної творчості України Мирослави Кот): збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції / ред. Л. В. Оршанський, Н. І. Кузан та ін. Дрогобич : РВВ ДДПУ, 2020. С. 152–158.

11. Калашник Н. Г. Естетичні смаки : їх витоки і формування. Запоріжжя : Просвіта, 2001. 343 с.

12. Михайлова Р. Д. Українські етнічні елементи в дизайні сучасного готельного інтер'єру: витоки та особливості. *Art and Design*. 2019. № 4(08). С. 58–67.

13. Тімохін В. О., Шебек Н. М., Малік Т. В. Основи дизайну архітектурного середовища. Київ : КНУБА, 2010. 400 с.

REFERENCES

Hotsalyuk, A. A. (2018). Preservation of traditions in modern Ukrainian decorative and applied art. *International Bulletin: Culturology. Philology. Musicology*, 2, 9-14. [In Ukrainian].

Levchenko, N. O. (1999). Image transformations in the artistic culture of the twentieth century (*Doctoral dissertation*). Retrieved from G. S. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv. [In Ukrainian].

Chornoshchokov, A. E., Babenko, O. O., Batievskaya, T. V. and others (2019). *Ukrainian decorative and applied art*. Poltava. [In Ukrainian].

Hotsalyuk, A. A. Ethnodesign in decorative and applied arts of the late XX - early XXI century (2020). *Ukrainian Studies*, 1(74), 169-179. [In Ukrainian].

Zlatanov, Z. (2019). History of decorative and applied arts in Ukraine. Scientific attribution of works of art, examination and evaluation of cultural

values: materials of scientific practice. Conf., Kyiv, October 24-25, Kyiv: NACCKiM; *Association of Art Critics, Experts, Appraisers and Restorers*, 43-47. [In Ukrainian].

Savchuk, I. V. & Kashuba, A. V. (2007). Decorative and applied arts as a factor in the formation of aesthetic tastes of modern youth. *Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University. Series: Pedagogy*, 8, 19-25. [In Ukrainian].

Orshansky, L. V. (2008). *Traditional Ukrainian ornament. Teaching methods: teaching-megod. way*. Drohobich: RVV DDPU. [In Ukrainian].

Hotsalyuk, A. A. (2016). Socio-philosophical aspects of neo-traditionalism in Ukraine: *Dissertation Abstracts International*, Kyiv, 36. [In Ukrainian].

Honcharenko, O. M. (2016). Constitutional principles of self-regulation of economic activity. *Foreign trade: economics, finance, law*, 1(84), 28-36.

Tsina, A. Yu. (2020). *Decorative and applied art as a symbolic world of folk art. Folk art of Boykivshchyna: history and modernity* (to the 164th anniversary of the birth of Ivan Franko, to the 87th anniversary of the birth of the Honored Master of Folk Art of Ukraine Myroslava Kot): Proceedings of the II All-Ukrainian scientific-practical conference (L. V. Orshansky, N. I. Kuzan etc, Eds.). Drohobich: RVV DDPU, 152-158. [In Ukrainian].

Kalashnik, N. G. (2001). *Aesthetic tastes: their origins and formation*. Zaporozhye: Enlightenment. [In Ukrainian].

Mikhailova, R. D. (2019). Ukrainian ethnic elements in the design of modern hotel interiors: origins and features. *Art and Design*, 4(08), 58-67. [In Ukrainian].

Timokhin, V. O., Shebek, N. M. & Malik, T. V. (2010). *Fundamentals of architectural environment design*. Textbook. Kyiv: KNUBA. [In Ukrainian].

Alla Hotsalyuk

Doctor of Philosophical Sciences, Professor of the Department of Event Management and the leisure industry of the Kyiv National University of Culture and Arts; Kyiv, Ukraine;

e-mail: goz_pravo@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2120-3232>

Ukrainian decorative applied art is a heritage of the spiritual heritage of the ethnoses

Abstract

The issue of the impact of innovation on the development of decorative applied arts is debatable and requires in-depth professional research, as it is related to the technological progress of mankind. Ukrainian decorative applied art is the expression that shapes the identity of our nation. Innovative progress qualifies as a dangerous phenomenon. Its special danger is manifested in the transformation of the applied decorative space of Ukrainians. The convenience of modern innovative technological solutions moves away from the traditional hereditary way of life and quickly influences a person, forming new values and building a person as a person detached from traditions. Such a person perceives the main values for themselves convenience, manufacturability, mobility of space. It has been studied that globalization gives rise to ambiguous processes: pushing Ukrainian art and the art of other European countries to national identification, directing the search for archetypes of their culture, returning to the national cultural heritage. Important features of modern decorative applied art are simplicity and mobility, optimal use of space and at the same time creating comfort. It is concluded that the visions of neo-traditionalism have affected the creation of things of decorative applied art, which are embodied in a variety of artistic styles and trends, when modern technologies and materials are used. Ethnocultural evolution in interior design and household items has influenced the formation of artistic styles, movements and is consistent with the processes of innovation in technology. Modern decorative applied art is characterized by a combination of modern innovative trends with traditional approaches.

Keywords: *decorative applied art, identity of the nation, style, innovative progress, ethnocultural evolution, neo-traditionalism.*